

Recensies

Kolossenzen en Filemon. Weerbaarheid en recht (serie CNT), *J. van Eck, Kok Kampen 2007, 272 blz., € 29,90*

Een mooi commentaar van de hand van dr. John van Eck in de Kampense serie die zijn voltooiing nadert. Het aardige van deze reeks is dat ze uit de hoek van de *conservative* bijbelgeleerden komt en dat heel veel bij voorbaat al vaststaat (over de authenticiteit en pseudonymie bijv.), maar dat de detailexegese vaak verrassend is. Dat geldt voor de commentaren van de geestelijke vader van deze serie, Van Bruggen, en dat geldt ook voor dit commentaar. Het commentaar biedt hoofdstuktekst en kleine letters, waarbij in de laatste categorie kleine exposés en wat losse opmerkingen geboden worden. Ze moeten naar mijn idee ook het gebrek aan een notenapparaat goedmaken. Soms is deze kleine lettertekst erg kort (een regel bijvoorbeeld) en dan vind ik dat het de gang van het betoog wat storend doorbreekt. Wat is het eigene van dit commentaar? Ongetwijfeld de grote belezenheid van de auteur in de klassieke schrijvers. Van Eck is classicus en dat zal de lezer weten ook. Niet op een hinderlijke manier, integendeel, hij weet deze vaak niet eenvoudige stof op een boeiende en bevattelijke wijze aan de lezer door te geven. Hij is een fijnproever van de Griekse woorden en klopt er net zo lang op tot ze hun geheimen prijsgeven. Zijn vraagbaak is daarbij het grote standaardwoordenboek van Liddell, Scott en Jones.

Waar mijn waardering ligt, ligt ook mijn kritische vraag. Is het commentaar niet onevenwichtig op dit punt, dat het meer aandacht besteedt aan de klassieke achtergronden van de brief dan aan de achtergronden in het Oude Testament, het jodendom en de Septuaginta? Helemaal waar is dat niet omdat bijvoorbeeld de Henochliteratuur en met name 3*Henoch* uitvoerig geraadpleegd wordt. Ook Philo

komt regelmatig aan de orde. Maar kenmerkend vind ik het dat het bovengenoemde algemene Griekse woordenboek wel geraadpleegd wordt, maar niet het woordenboek van Bauer-Aland op de nieuwtestamentische woordenschat. Een voorbeeld moet het verschil duidelijk maken. Op p.102 bespreekt Van Eck het woord (*apo*)*katallassein* (Kol. 1:20). Hier had het woordenboek van Bauer-Aland hem op het spoor van 2Makkabeeën kunnen zetten, mijns inziens een niet onbelangrijke tekst als het gaat om te begrijpen wat het Nieuwe Testament met 'verzoening' bedoelt. Of, om een ander voorbeeld te geven: bij het 'wonen' van God in Christus (Kol.1:19) wordt kort naar de oudtestamentische achtergronden verwezen, maar dit gegeven verdiende zeker ook een exposé, zoals Van Eck dat zo vaak geeft als het om de klassieke literatuur gaat.

Nog een paar kenmerkenden uitkomsten van dit commentaar bied ik opsommederwijs. Hoewel Van Bruggen van de *textus receptus* als meest betrouwbare grondtekst uitgaat, volgt Van Eck hem hierin niet. Verder: de auteur wil Christus niet gelijkstellen met de wijsheid van Spr.8 (p. 89). Verder: dat in hst.1 een reeds bestaande hymne zou zijn overgenomen acht Van Eck onbewijsbaar. Verder: er was geen specifieke 'Colossian heresy', maar de apostel strijdt tegen een algemeen levensgevoel van die tijd waarin lichamelijke ondergewaardeerd werd. Ten slotte: de exegese van Kol.3:22vv en van de brief aan Filemon brengt van Eck tot de stelling dat Paulus slavernij maatschappelijk onaanvaardbaar vindt. Dit is een revolutionaire exegese die nadere studie behoeft, maar waarin de schrijver wel een sterk argument aandraagt, namelijk de primaire betekenis van het woord *isotês* in Kol.4:1 (p.208vv).

Nog een paar kritische noten. Eén van Van Ecks gesprekspartners is E.P. Sanders

die hij doorgaans met instemming citeert. Maar is dit beroep op Sanders op p.77 terecht? Voor mensen die de klassieke volgorde van wet en evangelie als een dwangbuis hebben ervaren, schijnt Sanders een bevrijdende boodschap te hebben, namelijk dat Paulus' argumentatie niet loopt 'from plight to solution, but rather from solution to plight'. Maar wat Sanders hier in feite mee bedoelt en waar Van Eck het niet mee eens zal zijn, is dat Paulus onder de indruk van het Christusgebeuren er een antropologie bij construeert waarin de mens die verlossing ook inderdaad nodig heeft. Verder: is het methodisch juist om op p. 79 en elders in dit boek de visie van de Paulus uit Handelingen zonder meer in te passen in de visie die Paulus in Kolossenzen ontwikkelt (met van Eck aangenomen dat deze brief van Paulus is)? Zit er in deze redevoeringen van Paulus niet meer Lucaanse of pre-Lucaanse inbreng? Dit neemt niet weg dat ik waardering voor dit commentaar heb en er veel in vond dat niet in andere commentaren staat en dat is een lof die niet altijd aan een commentaar gegeven kan worden.

dr. S. Janse (PKN-predikant te Driebergen en docent NT aan het baptisten seminarium te Bosch en Duin)

Jezus, de gnosis en het dogma. Riemer Roukema, Meinema Zoetermeer 2007, 294 blz., € 21,50.

Jezus en het Evangelie van Judas. Tom Wright, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 113 blz., € 12,50.

Vorig jaar besprak ik in *Soteria* twee boeken die aantonen dat Jezus geen gnosticus was en dat er een doorlopende lijn is van Jezus via het Nieuwe Testament naar de vroege kerk, Martie Dieperinks *Op zoek naar het oorspronkelijke christendom* (juninr.) en Craig Evans' *Fabricating Jesus* (september nr.). Later in hetzelfde jaar verschenen er nog twee boeken over dit

onderwerp, die ik hier samen bespreek. Het boek van professor Roukema is dik en systematisch terwijl dat van bisschop Wright een kort gelegenheidsgeschrift is. Herinnert u zich dat Judasevangelie nog, dat met veel poeha en commercie in 2006 werd gepubliceerd? Zou het al vergeten zijn wanneer de evangelischen zich niet zo hadden inspannen om aan te tonen dat het ons niets over de historische Jezus vertelt? Nee, waarschijnlijk niet. Zowel Roukema als Wright gebruikt 'Judas' als een interessante bron van informatie over wat gnostici dachten in de tweede eeuw. De theologie van 'Judas' is anders dan die van het Thomasevangelie, dat beide auteurs eveneens in de tweede helft van de tweede eeuw dateren. Roukema laat 'Judas' daarom vrij veel aan het woord. 'Judas' verdient een eigen plaats in de kerkgeschiedenis, afdeling gnostiek – maar niet omdat deze tekst ons dichter bij Jezus brengt.

Wright geeft een uitvoerige inleiding op 'Judas' en bespreekt vervolgens de gnostiek en de persoon Judas. Hij besteedt bovendien veel aandacht aan wat degenen beweegt die dit nieuwe evangelie promoten. Hij schetst de wereld van de leidende Amerikaanse onderzoekers, hun vooroordelen tegen het traditionele christelijk geloof en hun 'verlangen naar nieuwe bewijzen tegen het klassieke christendom' (11). Wright draait de rollen om: hij haalt Jezus en het bijbelse geloof uit de beklagenbank, zet 'de nieuwe mythe over het ontstaan van het christendom' erin en veroordeelt die als 'klinkklare nonsens' (93). De beklagen - Elaine Pagels, Marvin Meyer, Bart Ehrman en anderen - worden schuldig verklaard aan het verdraaien van de feiten omdat ze de canonieke en gnostische evangeliën op één lijn zetten. Wright legt uit dat de canonieke evangeliën ons vertellen 'dat Jezus de Messias van Israël is, gekomen om het hemels koninkrijk van God op aarde te vestigen', terwijl 'Judas' en 'Thomas' dit juist als een misvatting zien en willen afrekenen met het jodendom en de God van het Oude

Testament. Ze zijn dus volkomen onver- enigbaar.

De geleerde bisschop zet de elitaire gnostici van verleden en heden behoorlijk te kijk. Dit wordt extra relevant gemaakt doordat hij het radicale dualisme van 'Judas' vergelijkt met dat van de dispensationalisten, om te laten zien dat een vorm van gnostische wereldmijding ook onder ons leeft. Helaas maakt hij in dat verband de rare fout dispensationalisten en fundamentalisten op een hoop te gooien (101). Wright herhaalt zichzelf soms, wat voor leken misschien zinvol is. Het Engelse boekje, getiteld *Judas and the Gospel of Jesus* (!), bevat uitvoerige eindnoten maar die zijn in de vertaling helaas bijna allemaal weggelaten. De vertaalster heeft ook stekelen laten vallen: Zij spelt Ehrman met dubbel -n (*passim*), zij laat Wright zeggen dat Marcus niet voor 70 is geschreven (60), en meer.

Roukema presenteert een systematisch, historisch-kritisch onderzoek naar wie Jezus is volgens de oudste bronnen: de boeken van het Nieuwe Testament, enkele gnostische teksten, en de vroege kerk. Waar komen de uiteenlopende visies op Jezus vandaan en hoe moeten ze worden beoordeeld? Traditionele Jezusboeken beperkten zich tot het Nieuwe Testament en de vroege kerk, maar Roukema wil nadrukkelijk ook naar de gnostici luisteren. Dat maakt zijn boek actueel, relevant voor de huidige tijd, en belangrijk, maar minder geschikt voor eenvoudige gelovigen. Hij probeert onderscheid te maken tussen wat *historisch* over Jezus kan worden gezegd (wat de oudste bronnen bevatten) en wat men *theologisch* over Hem kan of wil zeggen (het geloof of ongeloof van de lezer). Hij neemt niet klakkeloos aan wat het Nieuwe Testament zegt maar erkent wel bijna alles als historisch betrouwbaar of waarschijnlijk. Vrijwel steeds is zijn uitleg orthodox, degelijk en niet speculatief. Evenals Dieperink en Evans laat Roukema de historische continuïteit tussen Jezus en de kerk zien. Hoewel er veel goede en zeer recente boe-

ken in de voetnoten staan (compliment!), is Roukema met name in gesprek met de bronteksten en laat hij zich niet verleiden tot polemiek tegen andere wetenschappers. Met grote terughoudendheid verwijst hij slechts eenmaal naar zijn voorganger C.J. den Heyer.

In de hoofdstukken 2-4 luistert hij naar wat de nieuwtestamentische en de gnostische evangeliën zeggen over Jezus' herkomst, identiteit, onderwijs, dood, opstanding en verhoging. De synoptici en Johannes blijken het behoorlijk eens te zijn! Hoofdstuk 5 trekt voorlopige conclusies, met name dat de gnostici reageerden op het geloof van de kerk en dat hun visies dus secundair zijn. Het Nieuwe Testament daarentegen biedt een oud en geloofwaardig getuigenis over Jezus. Later lezen we, met verwijzing naar *De Da Vinci Code*, dat de populaire opvatting dat de kerk het ware onderricht van Jezus heeft verdonkeremaand, pure fictie is (193).

In de hoofdstukken 6-9 komen nieuwe onderwerpen aan de orde, respectievelijk het joodse christendom, de vraag of Jezus ook geheim onderricht gaf, Jezus' relatie tot het jodendom van zijn tijd en de ontwikkeling van het dogma tot en met het concilie van Nicea. Deze hoofdstukken staan los van elkaar maar hoofdstuk 10 brengt verbindende conclusies.

Voor uw recensent was hoofdstuk 8, over de openheid van het vroege jodendom voor meervoud in God ('inclusief monotheïsme'), het meest verrassend. Het laat zien hoe de weg reeds bereid was om Jezus (ook) als goddelijk te zien. Met name wat Roukema naar voren haalt uit Philo van Alexandrië (202vv.) is opvallend. Hoofdstuk 9 is een lange en soms moeilijke tocht door de vroege kerk, inclusief adoptianisten, modalisten, sabellianen en vele anderen. Roukema's conclusie is dat de geloofsbelijdenis van Nicea een verantwoorde vertolking is van de bijbelse gegevens (250). Op p.258 wordt zelfs met instemming de Heidelbergse Catechismus geciteerd. We hebben het uit

Kampen (en uit de PKN) wel eens anders gehoord! Jammer is dat op p.256 dan ineens staat dat Jezus zichzelf waarschijnlijk niet als God gezien heeft. Deze conclusie staat haaks op eerdere delen van het boek (68-69!) en ik vraag me af of er hier iets mis is met de tekst.

Roukema bewijst met dit boek de kerk een grote dienst. Voor gewone gemeentelieden hangt de ruif hoog, lijkt me, maar dat geeft niet.

Niets meer te wensen? Jawel. Het zou beter zijn geweest als hoofdstuk 9 onderscheid had gemaakt tussen het christologische en het trinitarische dogma, die nu door elkaar behandeld worden. Roukema slaat bij de bijbelse gegevens in het begin van dit hoofdstuk Openbaring over, en met Hebreëen doet hij überhaupt erg weinig. Over de opstanding van Jezus is hij te vaag (139-140), en in dit kader had hij naar N. T. (Tom) Wright (*The Resurrection of the Son of God*, 2003) moeten verwijzen. Het boek bevat helaas geen personenregister, en het register op gnostische teksten is (te) beknopt. Maar alles overziend is er reden tot dankbaarheid dat de leerstoel voor Nieuwe Testament in Kampen, als opvolger van C.J. den Heyer, aan wat nu de Protestantse Theologische Universiteit heet, bezet wordt door iemand die een boek als dit schrijft. Mogen er meer volgen!

dr. Pieter J. Lalleman (Spurgeon's College, Londen)

De Geest verlangt naar meer. Over de vervulling met de Heilige Geest en Zijn gaven. Artikelen van G. Boer en C. Graafland.

M.D. Geuze (red.), St. Huis van Gebed Nunspeet 2007, 168 blz., €12,00

Dit boek is op zijn minst interessant te noemen. Het is bekend dat binnen de Gereformeerde Bond al langer een discussie bestaat over de vervulling met de Heilige Geest en met name de charismata. In sommige 'bondskringen' wordt de

charismatische beweging nieuwsgierig-kritisch onder de loep genomen en worden elementen ervan binnen het gereformeerde geloofsbevinden overgenomen. Vanaf andere kansels wordt er sterk gewaarschuwd tegen alles wat riekt naar Toronto en wordt het cessationisme (nog) met verve verdedigd.

De stichting Huis van Gebed doet een stevige duit in het zakje van deze discussie door een boek uit te geven dat bestaat uit artikelen van Gereformeerde Bonders van naam: Ds. G. Boer en Prof. Dr. C. Graafland. Het zijn artikelen die geschreven zijn in onder meer de *Waarheidsvriend* - het officiële orgaan van de Gereformeerde Bond - en gericht op publiek dat zich thuisvoelt binnen het gereformeerde belijden. Erg opvallend dus dat de uitgever prof. dr. C. van der Kooi heeft gevraagd voor het schrijven van het voorwoord!

Het boek heeft een gestructureerde opzet en is duidelijk bedoeld voor verdere studie. Elk hoofdstuk is verdeeld in korte paragrafen, waarna een kort gebed volgt om het geleerde op de knieën in praktijk te brengen. Daarbij besluit ieder hoofdstuk met een serie gespreksvragen: kortom, qua opzet een ideaal boek om als jaarthema voor bijvoorbeeld een bijbelkring te nemen.

De schrijvers laten er uitdrukkelijk geen twijfel over bestaan in de gaven van de Geest te geloven en deze weer terug in de gemeenten te willen zien. 'Wij lezen en herlezen 1 Kor. 12 en 14 in het gezin aan tafel, maar wie komt tot de pijnlijke ontdekking: "Waar is dit alles gebeven?"' Voor theologen is het meest interessante hoofdstuk het gedeelte waar ds. Boer een uitgebreide, praktische exegese geeft van 1 Kor. 12:1-11. Nauwkeurig legt hij uit wat de gaven inhouden; voor een doorgewinterde calvinist gaat hij beslist ver, bijvoorbeeld wanneer hij spreekt over de gave van glosolalie. Hij becommentarieert dit vers met termen als 'extase' en het 'uitvallen van de controle van het verstand.' En: 'Dit geldt ook nu.' Helaas vergelijkt hij zijn exegese

niet met de gebruikelijke uitleg van de teksten in de charismatische beweging. Zo legt hij het 'woord van kennis' uit als 'de kennis van Christus die de kennis te boven gaat', terwijl de charismatische exegese van deze term een kennis van een bepaald feit in iemands leven inhoudt, die men menselijkerwijs gesproken niet had kunnen weten. Het boek mist wat dit betreft het gouden randje.

Al met al een zeer aan te raden boek als men op een voorzichtige en meer gereformeerde manier wil ruiken aan het werk en met name de vervulling en de gaven van de Heilige Geest. Als u er niet naar verlangt om Zijn werk te kennen: de redacteur drukt ons in elk geval op het hart dat *de Heilige Geest* naar 'meer' verlangt!

*J.M. Vellinga (afkomstig uit een reformato-
risch 'nest' en nu studierend aan het baptisten
seminarium te Bosch en Duin)*

Ziek lichaam, genezende geest. Lectio divina en leven met ziekte, Mary C. Earle, *Ekklesia Ouderkerk a/d IJssel* 2007, 127 blz, € 12,90

De schrijfster van dit bijzondere boek deed een ervaring op die velen zullen herkennen. Ze was vanwege een ziekte - die onverwacht toesloeg - in het ziekenhuis beland. Veel mensen - vrienden, gemeenteleden, collega-predikanten - die haar daar bezochten, probeerden iets te zeggen dat haar misschien zou kunnen helpen in die moeilijke tijd. Mary Earle merkte dat men het goed bedoelde, maar wat men zei hielp haar niet. Integendeel. Men probeerde een betekenis te geven aan haar ziekte. Maar het bleven meningen van anderen en ongevraagd advies. Toen ging ze op zoek naar haar eigen geestelijke bronnen. Al jaren las ze biddend de bijbel, zoals dat vanaf de eerste eeuwen van het christendom wordt gedaan, namelijk met behulp van de zogenaamde *lectio divina*. Dat is een manier van bijbel lezen

waarbij je met je hart luistert naar wat deze tekst je wil zeggen. Ze leerde dat ze op dezelfde manier biddend naar het verhaal van haar zieke lichaam kon luisteren. In *Ziek lichaam, genezende geest* vertelt Mary Earle haar eigen verhaal en laat ze verhalen van lotgenoten horen. Kort en helder vertelt ze wat *lectio divina* is en vertaalt dat naar oefeningen om alleen of met anderen naar het verhaal van je lichaam te luisteren. De Regel van Benedictus, geschreven in de zesde eeuw, geeft aanwijzingen voor die vorm van bijbellezen die *lectio divina* wordt genoemd en die even eenvoudig is als het smeren van een boterham met pindakaas. In deze regel worden vijf fasen bij het luisteren naar de bijbel beschreven. Stilte, lezing, meditatie, gebed en contemplatie (Mary Earle noemt dat rusten in de stilte van Gods aanwezigheid). Deze manier van lezen nodigt ons uit dat niet gehaast te doen. En dat is ook van betekenis als we aandacht aan ons (zieke of geschonden) lichaam geven.

Voor iedere fase beschrijft Mary Earle oefeningen en geeft ze voorbeelden van wat dat voor zieke mensen kan betekenen. Al luisterend naar het verhaal van je zieke of geschonden lichaam tekent zich een weg af. Op die weg kun je iets proeven van Gods aanwezigheid in je pijn en lijden. Dat heeft consequenties voor hoe je omgaat met je ziekte, met behandelingen in het ziekenhuis, met chronische pijn en met de verwarring die ziekte in je leven kan geven. Bovendien schenkt je dat verbondenheid met andere zieke mensen. Voor mij werd dit boek een geestelijke gids. Eerst las ik het in verband met de opleiding tot geestelijk begeleider waar ik verantwoordelijk voor ben. Ik ervoer het als een weldaad respectvol aandacht te kunnen geven aan de taal van mijn lichaam. Later werd ik zelf geconfronteerd met een blijvende beschadiging van mijn lichaam door een ongeluk. Opnieuw ervoer ik hoe kostbaar de weg is die Mary Earle in dit boek wijst als ervaringsdeskundige en betrouwbare gids. Dit boek is

allereerst geschreven voor mensen die zelf ingrijpend ziek zijn. Maar ook voor wie anderen in dat proces begeleiden heeft het veel te bieden. Het is een boek dat duidelijk vanuit ervaring geschreven is. Nergens is het breedspakig. Het nodigt de lezer uit aandacht te geven aan de eigen ervaringen met ziekte en gezondheid. En het biedt een schat aan helder beschreven oefeningen.

drs. Gideon van Dam (predikant voor de werkbegeleiding van predikanten en kerkelijk werkers in de PKN en verantwoordelijk voor de opleiding geestelijke begeleiding)

De opwindende laatste dagen, Henk Medema (red), Medema Vaassen 2007, 208 blz., € 15,95

De BODE (vroeger de *Bode des Heils in Christus*) bestaat 150 jaar en naar aanleiding daarvan hebben verschillende (oud-)redactieleden dit boek geschreven. Een nostalgisch boekje met een veelzeggende titel.

Het boek is opgebouwd uit verschillende hoofdstukken die erg divers zijn. Om te beginnen al qua genre. Er is, naast anderen, een hoofdstuk waarin kort de geschiedenis van de Bode beschreven wordt, een hoofdstuk over het leven van Jezus zoals dat ervaren is door zijn leerlingen, er is een persoonlijk getuigenis, een hoofdstuk dat ingaat op de vraag wat het nu betekent in de laatste dagen te leven en een fascinerend hoofdstuk over verhalen. Hoe divers de verschillende hoofdstukken ook zijn, toch ademt het hele boek een soort nostalgie, wat gezien de reden van schrijven (150 jaar BODE) niet zo vreemd is. In die 150 jaar is er veel gebeurd. Vooral in de jaren '60 en '70. Dat waren nog eens tijden, wat verwachten we toen veel. We leefden zo in de verwachting dat Jezus elk moment kon terugkomen, dat de gemeente opgenomen zou worden, dat de grote verdrukking zou beginnen. Kijk dan naar Israël! Leg de

krant maar naast de bijbel. En nu? Die verwachting is uit beeld geraakt, er spelen andere items. Verschillende schrijvers ervaren dat toch als een verlies. En als buitenstaander lees ik dat het evangelicalisme ook zijn impact heeft in een kleine gemeenschap als de Broeders. Waar eerst de tekenen van de tijd gelezen werden is er tegenwoordig vooral aandacht voor het nu, waar vroeger uitgekeken werd naar de komst van de Heer, willen we de Heer tegenwoordig NU ervaren, nu zien. Tegelijkertijd is er ook een soort verlegenheid over diezelfde tijd. We zijn milder geworden, we hebben ervaren dat we er niet kwamen met onze eschatologische scherpslijperijen. Door het hele boek heen is die verandering te lezen. In plaats van zo scherp te debatteren over het hoe en wat van de eschatologie is het goed om te leven. Te leven in verwachting. Ik zei al dat de titel veelzeggend was. In plaats van de nadruk te leggen op de komst van de Heer (zoals lang is gedaan: 'de Heer is nabij!') komt de nadruk nu te liggen op de tijd daarvoor: de laatste dagen. Wat verwacht God van ons in deze tijd? God is bezig met zijn plannen, wat doen wij? Hoe staan we ervoor in deze laatste dagen?

De opwindende laatste dagen is een interessant boek, met gegrepen auteurs. Toch kan ik me niet aan de indruk onttrekken bij een feestje aanwezig te zijn waar ik niemand ken. Daarvoor is het misschien dan ook een jubileumuitgave. Voor de trouwe lezers van de BODE en lezers die in Vergaderingkringen bekend zijn, komt er veel aan bod. Voor anderen kan het te intern zijn. Laten liggen dan maar? Dat zou ik nu ook weer niet willen zeggen. Neem bijvoorbeeld het artikel van Johan Klein Haneveld *Een verhaal om in te leven*; een hoofdstuk dat ik ademloos heb uitgelezen. Geïnspireerd door grote mannen als Chesterton, Tolkien en Lewis weet hij het verlangen dat in de mens (in mij tenminste) leeft precies te duiden. We zoeken verhalen die ons leven kunnen vormgeven, die ons inspireren, die ons boven

onzelf verheffen, die ons redden. Het evangelie is dat verhaal bij uitstek. God is groter dan alles wat we zijn of denken. Het evangelie is het verhaal waarvan we een onderdeel willen zijn. Het verhaal van de Held Jezus en zijn glorie. Het gaat niet om ons, het gaat om de Held. En dit verhaal gaat goed aflopen. De strijd is gestreden, de Held krijgt zijn bruid. We leven nu in de tijd na de overwinning en voor het einde. In de nieuwe hemel en de nieuwe aarde zullen we zijn zoals we bedoeld zijn. Vaak beseffen we dat niet, of kunnen we ons er geen voorstelling van maken ('saaiheid, niet twijfel, is de sterkste vijand van het geloof'). Maar dat is een plek van schoonheid, waar we een leven leiden dat er echt toe doet, en waar we de relaties vinden waar we op hopen. Dat ligt voor ons, nu leven we in de opwindende laatste dagen!

Daniël Drost (studeert theologie aan de Theologische Universiteit Kampen en aan het baptisten seminarium te Bosch en Duin)

Bidden is een weg. Praktische gebedsvormen voor de binnenkamer en voor groepen. Jan Minderhoud, *Merweboek Sliedrecht* 2007, 136 blz., € 9,90

Dit boek biedt precies wat de ondertitel zegt: praktische gebedsvormen voor de binnenkamer en voor groepen. Je zou het boekje in de handen wensen van iedereen, die een hart heeft voor het gebedswerk in de kerk: kringleiders, gebedsgroepsleden, maar graag ook predikanten en anderen, die bezig zijn met de toerusting van gemeenteleden rond dit thema. Het eerste deel gaat over de praktijk van het bidden en bespreekt meer algemene vragen rond gebed. Geen diepborende theologische peilingen rond gebed en verhooring, wel toegankelijke hoofdstukken over allerlei thema's die met bidden van doen hebben. Daarbij wordt een apart hoofdstuk gewijd aan vasten en verootmoediging. Je zou dat natuurlijk makke-

lijk kunnen uitbreiden naar hoofdstukken rond aanbidding en lofprijzing (zingen als vorm van bidden) en andere. De auteur heeft duidelijk een keuze gemaakt. Mij is niet altijd duidelijk waarom deze en geen andere. Zo is er in het laatste deel (praktische werkvormen voor groepen) een apart hoofdstuk gewijd aan 'bidden met kinderen'. Waarom alleen deze doelgroep? Waarom niet: bidden met tieners? Met ouderen? Overigens doet de lezer er goed aan alle praktische handreikingen te zien als mogelijkheden, niet als opdrachten. De tips die worden gegeven voor het bidden met kinderen kunnen je als ongestructureerde moeder zelfs achteraf nog een schuldgevoel geven. Gelukkig hebben mijn kinderen ook leren bidden zonder alle werkvormen die hier worden aange-reikt. De auteur presenteert ze gelukkig ook als 'tips die op weg kunnen helpen'...meer niet. Dat maakt het meteen speelser. Je kiest wat bij jou en jouw gezin past. Zoals je ook gebedsvormen kiest die bij jouw karakter en stijl passen (hoofdstuk 5).

Deel twee (praktische werkvormen voor de binnenkamer) bespreek ik wat uitvoeri-ger. Het deel begint met aandacht voor je lichaamshouding en ademhaling. Dat is voor de protestantse traditie verrassend. Het lijf was vaak ondergeschikt in onze traditie, maar iedereen kent het gevecht tegen de slaap, als je 's avonds je gebed horizontaal probeert te bidden... Kennelijk is het toch verstandig er aandacht aan te besteden. Wel herinner ik me van de lage-re school dat de juffrouw riep: 'eerbiedig!' Dat betekende: rechtop zitten, handen vouwen en ogen dicht. Bidden doe je niet onderuit gezakt, zegt ook Jan Minderhoud. Er volgt dan een hoofdstuk over meditatie en stilte. Bidden is ook niet één en al praten. 'De stilte is de zendtijd van de Geest' leerde ik ooit van Barend Wallet.

Dan: een hoofdstuk over bijbellezen. En terecht. Als we geconcentreerd stil worden zijn is het goed om eerst te horen. Bidden en bijbellezen zijn onlosmakelijk verbonden met de Schriften voorop, want

God sprak als eerste. Daarna is deel twee gevuld met allerlei mogelijkheden, variërend van bidden in tongen ('klanktaal' heet dat tegenwoordig) tot het joodse Achttiengebied. Ook worden gebeden aangereikt voor de ochtend, middag en avond. Naast het spontane gebed dus ook ruim aandacht voor wat wel formuliergebed wordt genoemd. Ze zijn geen concurrenten, maar vullen elkaar aan. Woorden van anderen, woorden uit de traditie, ze kunnen een rijke schat zijn. Zulke gebeden hebben het uitgehouden door de eeuwen heen. De Psalmen zijn er het oer-voorbeeld van. Er ontbreekt een apart hoofdstuk over de Psalmen. Dat vind ik eerlijk gezegd wel een gemis. Voor het overige: dit boekje is en blijft een aanrader. Een praktische handreiking voor gebed. Toegankelijk voor beginners en mensen met meer ervaring.

Ten slotte nog twee 'pareltjes' uit het boek. Op bladzijde 32 beschrijft de auteur hoe de situatie van lijden mensen stem en adem kan ontnemen om te bidden. 'Je bent gewoon te ziek'. Wat is het dan goed te weten, dat er voor je gebeden wordt, in de kerk, dat de gebeden doorgaan, in de kloosters. In het hoofdstuk over 'luisterend bidden' (deel 3, had ook deel 1 of 2 kunnen zijn), wordt het verhaal verteld van een rabbi die bezoek krijgt van een man, die aan één stuk door praat. De rabbi komt er niet tussen om ook iets te zeggen. Dan zegt de man: 'Ik hoorde een mooi verhaal van iemand.' 'U liegt!' roept de rabbi. Verbluft zwijgt de man. 'Waarom denkt u dat?' De rabbi antwoordt: 'Sinds u hier binnen bent hebt u mij niet de kans gegeven één enkel woord te zeggen. Ik kan niet geloven dat u in staat bent een heel verhaal van iemand te horen'. In hoeverre zijn wij in staat God aan het woord te laten? Of lijken onze gebeden op onophoudelijk gepraat...?

Nynke Dijkstra- Algra (gemeenteadviseur in de Protestantse Kerk Nederland)

Over God. *Klaas Spronk en Riemer Roukema (red.), Meinema Zoetermeer 2007, 208 blz., €18,50*

Over God raken we nooit uitgesproken. Deel 6 in de serie *De bijbel: teksten en thema's in beeld*, biedt vanuit verschillende invalshoeken acht artikelen over godsbeelden. Deze artikelen zijn een bewerking van lezingen in het kader van de Kamper bijbeldagen 2006.

Veel van de moderne visies over God treffen we al aan in oude bronteksten. Het daarin geschetste beeld van God is soms heel verrassend. Bronteksten roepen niet alleen associaties op met moderne discussies over het goddelijke, maar misschien ook schokkende nieuwe perspectieven op het bijbelse beeld van God. Deze bundel gaat in op enkele vroege visies op God, die beschouwd mogen worden als eye-openers voor bekende en minder bekende thema's. Vooral de bijdragen van de volgende auteurs vormen voor mij een uitdaging tot het plaatsen van enkele kanttekeningen.

Klaas Spronk bespreekt de beelden van God in het oude Israël vanuit de archeologische gegevens die erop wijzen dat de God van Israël werd voorgesteld met een godin aan zijn zijde. Op potscherven trof men teksten aan over JHWH van Samaria en zijn Asjera. De godsdienstige praktijk in het oude Israël blijkt soms af te wijken van de manier waarop die in het Oude Testament is beschreven. Er waren duidelijke overeenkomsten met de godsdiensten van de omringende volken, maar was het godsbeeld niet wezenlijk anders? Kenmerkend is het verbod om JHWH af te beelden. In de godsdienst van het oude Israël zijn veel syncretistische elementen binnengeslopen. Zo ontstond het beeld van een polytheïstische wereld waarvan JHWH deel uitmaakte. Het Oude Testament laat echter zien dat JHWH daarmee steeds de strijd aanging. Bert-Jan Lietaert Peerbolte toont aan dat ook het vroege jodendom minder monotheïstisch was dan vaak wordt aangeno-

men. Een antwoord is gezocht op de vraag of de verering van Jezus Christus als Gods Zoon geen breuk betekent met het monotheïstische godsbeeld in het Oude Testament.

Riener Roukema gaat in dit spoor verder. Hoe verhouden God en Jezus zich tot elkaar? De evangeliën van Marcus en Johannes vertonen veel overeenkomst in hun visies op Jezus' bijzondere herkomst en goddelijke identiteit. De mens Jezus wordt er beschreven als de HEER, JHWH. Wie God zoekt kan bij Jezus terecht.

Rinse Reeling Brouwer laat in een knap opgezet betoog zien dat de vraag hoe God gekend kan worden, ook al in de eerste eeuwen van het christendom werd gesteld. Is Hij de onbekende of de onkenbare God? Volgens Gregorius van Nyssa zou het oudtestamentische beeldverbod bovenal betekenen: 'Gij zult u geen denkbeeld van Hem maken'. Hoe zouden wij echter een onkenbare God waarvan we ons zelfs geen denkbeeld kunnen vormen, kunnen aanbidden? Jezus Christus heeft toch gezegd: 'Wie mij heeft gezien heeft de Vader gezien'? Het opschrift 'aan een onbekende God' kan misschien anders gelezen worden, maar de vraag is of de tekst deze lezing toelaat. John van Eck schrijft in zijn commentaar op Handelingen dat God voor de Atheners allereerst een onbekende God was die wel bestond, maar die men nog niet kende en die men bij zijn offers en gebeden niet wilde overslaan. Een enkeling zal er een aanduiding van de God van de Joden in gehoord hebben. Van deze dubbelzinnigheid maakt Paulus gebruik als hij zegt: 'wat u vereert zonder het te kennen, verkondig ik u'.

Over God heb ik ervaren als prikkelend en informatief.

Konstantin Stijkel MTh (studeerde theologie aan de PThU te Kampen met als hoofdvak OT. Momenteel bereidt hij zich voor op een onderzoek naar de herbouw van de tempel te Jeruzalem)

Religies in interactie. Jodendom en christendom in de oudheid (Utrechtse studies).

Bob Becking en Gerard Rouwhorst (red.), Meinema Zoetermeer 2006, 190 blz., € 18,50

Dit boek is een weerslag van een symposium in 2004 met de werkvraag: 'Wat gebeurt er met godsdienst, wanneer deze in interactie komt met andere godsdiensten of met een veranderende culturele context?'. Drie artikelen betreffen de periode voor het begin van onze jaartelling: de Israëlitische feestkalender, het boek Kronieken en de Makkabeeën. Vier artikelen behandelen zaken van daarna. Ze beschrijven de vroege kerk in eigen gedaante en in verhouding tot het rabbijnse jodendom: Cyprianus van Carthago, Martinus van Tours, Adam in christelijke en rabbijnse uitleg en de verschillende pesach- en paasdatum bij kerk en jodendom.

Vergelijkingen tussen de vroege kerk en het rabbijnse jodendom levert vooral verschillen op, die niet of nauwelijks tot elkaar te herleiden zijn. Het rabbijnse jodendom blijkt niet de moeder te zijn van de vroeg-christelijke theologie. Beide stromingen zijn, juist in het afzetten tegen elkaar, hun eigen weg gegaan. Zo is er nauwelijks enige overeenstemming te vinden in de exegese van Genesis 3 (Hanneke Reuling), of in de opzet van de paasdienst en de seidermaaltijd (Gerard Rouwhorst). In de middeleeuwen gaat het afzetten verder: de christelijke gewoonte het 'Beklag Gods' voor te lezen op Goede Vrijdag, kreeg een joodse tegenhanger, het danklied 'Dayyenu'. Hoe het komt dat de christelijke paasdatum veranderd is had misschien wel wat sterker beschreven kunnen worden: dat is echt interactie – of eerder: reactie – geweest.

In de beschrijvingen van het leven van Cyprianus zien we de invloed van de Romeinse cultuur, zeker als het gaat om de bisschopsverkiezingen (Sander Evers). De levensloop en het ascetische leven van Martinus is een en al interactie, zowel met de Gallische cultuur als met de

zwaar-ascetische oosterse kerk. De westerse kerk was duidelijk bezig hier een eigen spoor te trekken (Nienke Vos).

De spannend geschreven bijdrage over de Makkabeeën toont aan, dat het niet eenvoudig is om achter de tekst te kruipen en te ontdekken welke partij nu welk standpunt had en waarom (Rolf Strootman).

Wat is er precies gebeurd? Waarom reageerden de Makkabeeën zo fel, terwijl andere Joden de dingen gewoon toelieten?

Het boek der Makkabeeën bekijkt de zaken geheel vanuit de opstandelingen, maar de evaluatie van Strootman vind ik weer naar de andere kant neigen: mag een godsdienst niet radicaal zijn en sommige zaken als gruweldaden afdoen? Tenslotte de twee artikelen over verschuivingen binnen het Oude Testament. De vergelijking van Samuël-Koningen met Kronieken toont een enorme verschuiving in de visie op koning David en Salomo.

De beschrijving is goed (Panc Beentjes), maar de invloed van cultuur of andere religies ontbreekt. Waarom is de Kronist zo aan het idealiseren? Uit welke cultuur komt dat weg? De verschuiving van de feestdata binnen het Oude Testament is eveneens vooral een interne verschuiving (Jan Wagenaar). Goed beschreven zijn de verschillen tussen de wetten in Exodus-Deuteronomium, die in Ezechiël en die in Leviticus voor wat betreft de data en de inhoud van de feesten. Daardoor zie je dat het Oude Testament niet één blok tekst is, maar een geschiedenis heeft gekend. De grootste interactie hierin is de wijze waarop Ezechiël de feesten herinterpreteert (pp. 53-55). In Ez. 45 worden de eerste dag van de eerste en de zevende maand gekoppeld aan een reiniging van de tempel, een gewoonte die Ezechiël blijkt overgenomen te hebben van de Babylonische tempels van Marduk. Ook die kenden een halfjaarlijkse reiniging. Het lijkt erop of Ezechiël van de heidenen afkeek hoe je een 'herstelprogramma' kunt opzetten voor je volk en voor je godsdienst. In de Judese praktijk is dit onderdeel niet overgenomen, misschien wel om dezelfde

redenen, namelijk dat het teveel leek op heidense rituelen...

Al met al een boek voor mensen die breed geïnformeerd willen zijn over de wortels van hun godsdienst en hoe deze godsdienstige wortels zich steeds weer – in interactie met hun omgeving – verder ontwikkelden. En dat is nu precies de definitie van groei.

dr. Eveline van Staalduine-Sulman

De bijbel vertaald – De kunst van het kiezen bij het vertalen van de bijbelse geschriften. *Klaas Spronk, Clazien Verheul, Lourens de Vries en Wim Weren (red.), Meinema Zoetermeer 2007, 458 blz., € 45,00*

Vijftien jaar geleden besloten de Katholieke Bijbelstichting en het Nederlands Bijbelgenootschap om een nieuwe bijbelvertaling uit te brengen die als standaardvertaling voor de eenentwintigste eeuw dienst kon doen. In 2004 is de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) afgerond en als geheel gepresenteerd aan het publiek. Nu het meeste opgewaarde stof rond de vertaling is gaan liggen, is er een grondige evaluatie van het project verschenen, waaraan – naast de vierkoppige redactie – ruim twintig auteurs uit Nederland en België hebben meegewerkt. *De bijbel vertaald* is opgedeeld in acht op het onderwerp (het vertalen van de bijbel in het algemeen en de NBV in het bijzonder) inleidende essays en negentien verdiepende artikelen die ieder betrekking hebben op specifieke teksten of thema's uit zowel het Oude en Nieuwe Testament als de Deuterocanonieken. De ondertitel van het boek is goed gekozen en geeft de rode lijn weer die we door de bundel heen aantreffen: vertalen is kiezen. Uit documentatie over het NBV-project blijkt dat beslissingen steeds werden genomen na intensieve discussie tussen vertaalteams, supervisors en andere betrokkenen. Keuzes zijn onderhevig aan kritiek. Dat merken we in de door Meinema uitgege-

ven bundel: lang niet altijd zijn de auteurs het eens met de gemaakte vertaalkeuzes en de daarbij behorende argumentatie. Interessant zijn de verwijzingen van de auteurs naar het *Handboek voor de Nieuwe Bijbelvertaling*: een interne publicatie van het Nederlands Bijbelgenootschap ten behoeve van de medewerkers, dat de vertaalmethodes en principes voor de NBV vermeldt. De lezer van *De bijbel vertaald* krijgt zo inzicht in de overwegingen die tot een bepaalde vertaalkeuze hebben geleid. De bundel is geschikt voor allen die geïnteresseerd zijn in de besluitvormingsprocessen rond het ontstaan van de NBV. Veel vragen komen aan bod. Hoe staat het met de NBV als 'cultuurbezit' (één van de oorspronkelijke doelen van het project)? Wat is er gedaan met de problemen die zich voordeden rond het vaststellen van de 'brontekst' voor de vertaling? Op welke manier is er omgegaan met de kritiek die zich voordeed naar aanleiding van de *Werk in uitvoering*-deeluitgaven? Hoe pakt de literaire, genregerichte tekstbenadering uit? De meeste auteurs besteden veel aandacht aan de vergelijking met andere vertalingen: vooral de NBG 1951, de Statenvertaling, de Willibrordvertaling, de Groot Nieuws bijbel en de Naardense bijbel komen aan bod bij het bespreken van onderwerpen als de vertaling van de Griekse woorden *christos* en *sarx*. Hoewel er in bijna alle artikelen eerlijk commentaar geleverd wordt op de NBV, doet een enkel essay (Verheul, Gillaerts) aan als een 'pleidooi' voor de vertaling – wat irriteert. Handig is de conclusie aan het eind van ieder artikel. Voor wie meer wil weten over het eigene van de NBV is *De bijbel vertaald* - overigens gerelateerd aan *De bijbel spiritueel* en *De bijbel literair* - een aanrader. Hoewel kennis van de bijbelse grondtalen niet verondersteld wordt voor het lezen van de bundel (zie achterflap), meen ik dat dergelijke kennis wel toevoegt aan een beter begrip van bepaalde artikelen (ondermeer Van Dorp, Booy, Van der Horst). Een essay als dat van De Vries ver-

wacht voor een goed verstaan bovendien een behoorlijke vertaalwetenschappelijke achtergrond van de lezer. De personalia achterin het boek is handig. Een register met de besproken bijbelteksten en tekstgedeelten zou echter aan waarde hebben toegevoegd. Desondanks haalt *De bijbel vertaald* de bezem door het neergedwarrelde stof rond de NBV en prikkelt de bundel de geïnteresseerde bijbellezer tot een grotere betrokkenheid op de Schrift zelf.

Francisca Folkertsma-Huizer (studeerde in de richting Oude Testament af aan de ETF te Leuven en werkt voor de SBOT bij het Centrum voor Bijbelonderzoek te Veenendaal)

Met vreugde man zijn. James E. Wilder, Archippus Boeken Enschede, 427 blz., €24,95

Dit boek wordt in Amerika uitgegeven onder de naam 'Keep growing and stay lovable' bij Shepherd's House in Pasadena. Wilder is directeur van deze organisatie en een zeer gewaardeerd spreker en hulpverlener. Wilder is psycholoog en heeft veel aandacht voor de neuropsychologie, die hij gebruikt in de onderbouwing van zijn boek.

Het boek is geen gemakkelijk leesboek, maar geeft heel wat informatie. Toch denk je wel eens: 'Zou dit boek van 427 bladzijden niet wat korter kunnen?' De website, www.lifemodel.org, geeft achtergrond informatie die het lezen van het boek *Met vreugde man zijn* verheldert.

Allereerst dient er gezegd te zijn dat het een interessante invalshoek is, om de gevoelige perioden voor de persoonlijkheidsontwikkeling te koppelen aan ontwikkelingen in de hersenfuncties. Van de resultaten van het voortschrijdende herenonderzoek kan waarschijnlijk in de toekomst bij de pedagogiek, de andragogie c.q. de hulpverlening nog veel gebruik worden gemaakt. Wilder heeft daar in dit boek een begin mee gemaakt. Een andere aardige invalshoek van het boek is om het belang aan te geven van

vreugde als bron van levenskracht die ontspringt bij God. Het is trouwens duidelijk dat Wilder wil denken en handelen vanuit een bijbelse grondslag, hoewel dit niet altijd geëxpliciteerd wordt. Wanneer hij de bijbelse onderbouwing en de geloofsontwikkeling nog verder had uitgewerkt, was het boek waarschijnlijk echter te dik geworden. Wellicht kan dit gebeuren in een ander deel, waarin ook een beschrijving van het 'Lifemodel' kan worden opgenomen. Wel is achterin het boek, in de bijlagen, al een beperkte poging gedaan om het 'Lifemodel' en enige christelijke begrippen toe te lichten zoals de schrijver deze ziet.

Wilder geeft in zijn boek een geïdealiseerde beschrijving van het menselijk leven van de geboorte tot aan zijn dood. Hij beschrijft hoe de mens de vijf levensfasen moet doorlopen alvorens een volledige ontwikkeling te bereiken, waarbij iedere levensfase zijn eigen taakstelling heeft. De fase vanaf de conceptie tot de geboorte, die in het kader van de (hersens)ontwikkeling zeer interessant is, wordt onbesproken gelaten. De levensfasen die hij markeert wijken enigszins af van die van Erikson, maar het is duidelijk dat Wilder ook de theorie van Erikson verwerkt heeft in zijn eigen theorie. In zijn inleiding stelt hij dat hij veel onvolwassenheid ziet bij mannen en vrouwen, maar met name mannen vindt hij vaak minder volwassen. Vandaar dit boek over mannen, dat vrouwen toch ook wel zullen lezen.

Het is een lezenswaardig boek, hoewel je niet moet terugschrikken voor soms onzorgvuldige of onvolledige formuleringen. Bijvoorbeeld wanneer boven de inleiding staat: 'Wat is volwassenheid?', verwacht je meer te vinden aan definitie wat volwassenheid is dan de opmerking 'Met volwassenheid bedoel ik dat iemand zich voor zijn leeftijd volledig heeft ontwikkeld'. Een ander voorbeeld is het hanteren van het voor Wilder belangrijke begrip 'synchroniseren', waarmee hij bedoelt 'het leren afstemmen en beheersen van gedachten en emoties'. Je denkt dan een

definitie te pakken te hebben van het begrip 'synchroniseren' zoals hij dat gebruiken wil. Vervolgens heeft hij het over 'desynchroniseren' en 'resynchronisatie van de gemeenschap' en vervolgens blijkt synchroniseren niet anders te zijn dan een werkwoord dat zoets betekent als samenbrengen of in overeenstemming brengen.

Daarnaast is het boek soms enigszins absoluut en prescriptief, waardoor het weerstand kan oproepen, hetgeen jammer is omdat je dan de kans loopt het waardevolle niet te ontdekken. Bijvoorbeeld: 'Ik heb dit boek geschreven als een routekaart voor degenen die verdwaald zijn. Ik heb er een checklist aan toegevoegd..'. Wilder lijkt hiermee te suggereren dat wat hij beschrijft in de verschillende fasen noodzakelijk en algemeen geldend is, zonder dit echter te onderbouwen.

De opbouw van het boek volgt de levensfasen van de mens. En hierover worden zeker een aantal zinvolle dingen gezegd, die je in de meeste literatuur over dit onderwerp niet vindt. De indeling van de hoofdstukken is niet helder. Er lijken een aantal items bij elkaar gebracht te zijn, waarvan Wilder niet aangeeft waarom hij voor deze items heeft gekozen. Enige eenduidige structurering van de hoofdstukindeling zou het boek waarschijnlijk aan kracht doen winnen. Kortom, het boek moet nog verder groeien naar volwassenheid in een volgende uitgave. Op de website van de uitgever, www.archippus.nl, is daartoe al een poging ondernomen.

Meine Terwel (supervisor en betrokken bij mannendagen)

Wij ontvingen en komen mogelijk terug op:

Welkom thuis! Een handvol verhalen over de weg naar huis. *Hans Eschbach. Kees Kraayenoord, Floyd McClung, Gideon Hoornaar 2007, 96 blz., € 15,00 (met CD van Kees Kraayenoord & Band)*

Een kerk met karakter. Tijd voor heroriëntatie. *Gerben Heitink, Kok Kampen 2007, 419 blz., € 23,50*

Toen de kracht Gods op mij viel. 100 Jaar pinksterbeweging in Nederland 1907-2007. *Cees en Paul van der Laan, Kok Ten Have Kampen 2007, 223 blz. € 27,50*

De Christus van God. Ontwerp van een christologie. *Dr. Willem J. Ouweneel, Medema Vaassen 2007, 576 blz., € 44,95*

De stille jaren van Corrie ten Boom. *Pam Rosewell Moore, Gideon Hoornaar 2007, 208 blz., € 12,50 (heruitgave, 5e druk)*

Jesus im Talmud. *Peter Schäfer, Mohr Siebeck Tübingen 2007, 308 blz., € 29,00*

Tot tien tellen. De Tien Geboden toen en nu. *André F. Troost, Boekencentrum Zoetermeer 2007, 133 blz., € 10,90*

Bij gelegenheid (III). Omgang met de Psalmen. *Sytze de Vries, Meinema Zoetermeer 2007, 368 blz., € 25,00*

Merweboek uitgave:

Peter Graves

*Leven en bidden met
het Onze Vader*

ISBN 978-90-5787-057-6

128 pag.

€ 10,90

Velen van ons kennen het Onze Vader zo goed, dat we het als iets vanzelfsprekends zijn gaan beschouwen en zelfs in staat zijn om de woorden gedachteloos uit te spreken.

Op zo'n manier doen we echter geen recht aan we dit meesterwerk van spiritualiteit, dat in minder dan 60 woorden de kern raakt van de boodschap van Jezus.

Hoewel het Onze Vader een gebed op zichzelf is, kan het ook gezien worden als een model en raamwerk voor ons gebedsleven, en als een leidraad bij de bezinning over het wezen van het gebed. Dit boek wil de lezer helpen om het Onze Vader in een nieuw licht te zien, en om vervolgens al biddend na te denken over de nieuw verkregen inzichten.

Elk hoofdstuk besluit met een aantal suggesties voor kringenwerk, zodat het boek zeer geschikt is voor gebruik in groepen.

Dr. Peter Graves is predikant van de Wesley Methodist Church in Cambridge en studentenpredikant aan de Universiteit van Cambridge.

Het Onze Vader is het bekendste stuk liturgie ter wereld, maar slechts weinigen begrijpen het echt of kunnen doordringen tot de rijkdom van zijn betekenis. Peter Graves ontvouwt dit gebed voor ons op een zeer leesbare en inspirerende manier, zodat we er met vernieuwde inzichten uit kunnen leven en mee kunnen bidden.

• Rob Frost

**Soteria abonnees kunnen dit boek bestellen door overmaking van
€ 10,90 op giro 464501 van Merweboek m.v.v. Graves**

Adrian Plass over het Marcusevangelie

Adrian Plass

*Let niet op de achteruit
vliegende eenden*

Ontmoetingen met Jezus
in het Marcus evangelie

ISBN 978-90-5787-085-9
208 pag.

€ 14,50

Een ongewone ontdekkingsreis door het Marcus evangelie.

Wanneer Adrian Plass de Bijbel leest, dan lijkt het (zoals wel vaker in zijn boeken gebeurt) alsof overbekende teksten opeens in een nieuw licht komen te staan. Daarbij laat zijn enthousiasme voor Jezus geen lezer onberoerd.

Deze gids door het Marcus evangelie is niet alleen verrassend en bemoedigend, maar ook invoelend en humoristisch.

Soteria abonnees kunnen dit boek bestellen door overmaking van
€ 14,50 op giro 464501 van Merweboek m.v.v. Eenden
